

Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα για την ελληνική έκδοση	11
<i>Νεκταρία Παλαιολόγου</i>	
1. Πολιτισμική διαφορετικότητα και κοινωνική πολιτική	23
<i>Sidney Jacobs & Jagdish Gundara</i>	
2. Φυλή, ρατσισμός και κοινωνική πολιτική στην Ευρώπη: Μια εισαγωγή ιστορικού τύπου	43
<i>Sidney Jacobs</i>	
3. Το πολιτικό πλαίσιο της διαπολιτισμικής δημόσιας και κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη	89
<i>Jagdish Gundara</i>	
4. Πολιτική κοινωνιολογία και Πολιτισμικές Μελέτες στη μελέτη των μεταναστευτικών κοινοτήτων στην Ευρώπη	113
<i>John Rex</i>	
5. Εθνοτική διαφορετικότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πολιτικές για νέους Ευρωπαίους	135
<i>Mary Coussey</i>	
6. Πολιτισμική παράκαμψη: Ένας δρόμος προς τον αποκλεισμό; Επιστημάνσεις στην πολιτική για την ταυτότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση	155
<i>Peo Hansen</i>	
7. Δημόσια πολιτική σε μια διαιρεμένη κοινωνία: Μαθήματα από τη Βόρεια Ιρλανδία	177
<i>Mari Fitzduff</i>	

8. Πολλές μορφές φτώχειας στην Ευρώπη: Σκέψεις για τη μετανάστευση, την υπηκοότητα και τον κοινωνικό αποκλεισμό στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες..... 203
Carl-Ulrik Schierup

9. Μεταναστευτικές και κοινωνικές πολιτικές στη Βόρεια και Νότια Ευρώπη: Μια συγκριτική προοπτική 235
Giovanna Campani

10. Διαπολιτισμική εκπαίδευση από τη σκοπιά του «Νότου» της Ευρωπαϊκής Ένωσης 255
Άννα Φραγκουδάκη & Θάλεια Δραγώνα

11. Ό,τι εκτός νου, περνά απαρατήρητο: Εκπαίδευση και ηλικιωμένοι μετανάστες 283
Jagdish Gundara & Chrispin Jones

12. Νεολαία και διαπολιτισμικότητα στην Ευρώπη 305
Roger Hewitt

13. Ρατσιστική βιαιότητα και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα 323
Paul Iganski

14. Το διεθνές μεταναστευτικό κίνημα των γυναικών 343
Giovanna Campani

15. Στεγαστική πολιτική και διακρίσεις στην Ευρώπη: Προσδιορίζοντας τη φυλή ως πρόβλημα 373
Sidney Jacobs

16. Κοινότητα, ταυτότητα και κράτος: η μειονότητα αγωνίζεται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης 407
Beth Ginsbourg & Ranjit Sondhi

17. Διαπολιτισμική αντιμετώπιση της υγείας στην Ευρώπη 425
Roy Carr-Hill

- 18.** Συνδικαλιστικά σωματεία, απόδημοι και εθνοτικές μειονότητες
σε μια διαπολιτισμική Ευρώπη 461
John Wrench
- 19.** Διαπολιτισμικές σχέσεις στον βρετανικό κινηματογράφο από το 1960 489
Phillip Drummond

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- I.** Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Ένταξη
σε μια μεταβαλλόμενη πολυπολιτισμική Βρετανία 523
Jagdish Gundara
- II.** Γλωσσάρι 543
- Κατάλογος συγγραφέων του τόμου 547

Εισαγωγικό σημείωμα για την ελληνική έκδοση

Η Ευρώπη χθες και σήμερα

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της Eurostat (1η Ιανουαρίου 2011), η σύγχρονη Ευρώπη απαρτίζεται από 27 κράτη-μέλη στα οποία ομιλούνται 23 διαφορετικές γλώσσες και ζουν 502,5 εκατομμύρια κάτοικοι (www.epp.eurostat.ec.europa.eu). Η Ευρώπη αποτελεί την τρίτη δημογραφική δύναμη του πλανήτη, μετά την Κίνα και την Ινδία, με πληθυσμό 1,3 και 1,2 δισεκατομμύρια κατοίκους, αντίστοιχα.

Το Δεκέμβριο του 2011, η Κροατία υπέγραψε τη συνθήκη ένταξής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) που θα της επιτρέψει τον Ιούλιο του 2013 να αποτελέσει το 28ο μέλος της Ένωσης. Μετά τη Σλοβενία, η Κροατία θα είναι η δεύτερη χώρα από τις έξι πρώην γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες που εντάσσονται στην Ε.Ε. Τον Ιανουάριο του 1981, η Ελλάδα αποτέλεσε το 10ο μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιουργήθηκε για να τεθεί τέλος στους συχνούς και αιματηρούς πολέμους μεταξύ των γειτονικών χωρών, με αποκορύφωμα το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹. Μετά τον πόλεμο αυτό, η Ευρώπη διασπάται σε δυτική και ανατολική, και η μακρά περίοδος του Ψυχρού Πολέμου ξεκινά. Το 1949 ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Η ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης² θα μπορούσε γενικά να χωριστεί στις ακόλουθες επτά περιόδους:

1. Σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία και πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκονται στην επίσημη ιστοσελίδα της <http://europa.eu/about-eu/eu-history>.

2. Βλ. αναλυτικά στην επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

- *Η αρχή της συνεργασίας*: πρώτη περίοδος, από το 1945-1959.
- *Η ανθηρή δεκαετία της οικονομικής ανάπτυξης*: δεύτερη περίοδος, από το 1960-1969. Το διάστημα αυτό ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για την οικονομία. Η κατάργηση των δασμών στις συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε. ειδικά συνέβαλε καθοριστικά στην οικονομική ευημερία.
- *Η Κοινότητα σε εξέλιξη – η πρώτη διεύρυνση*: τρίτη περίοδος, από το 1970-1979. Χάρη στην περιφερειακή πολιτική της Ε.Ε., τεράστια ποσά μεταφέρονται στις φτωχότερες περιφέρειες με στόχο τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και την ανάπτυξη υποδομών. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αύξησε την επιρροή του στις εσωτερικές υποθέσεις της Ε.Ε. Το 1979, για πρώτη φορά, όλοι οι πολίτες μπορούν να εκλέξουν απευθείας τους αντιπροσώπους τους.
- *Η μορφή της Ευρώπης αλλάζει – η πτώση του Τείχους του Βερολίνου*: τέταρτη περίοδος, από το 1980-1989. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, στις 9 Νοεμβρίου 1989, προκάλεσε σοβαρές πολιτικές αναταραχές σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Τα σύνορα μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Γερμανίας άνοιξαν και πάλι, και σύντομα ακολούθησε η επανένωση των δύο κρατών.
- *Μια Ευρώπη χωρίς σύνορα*: πέμπτη περίοδος, από το 1990-1999. Με την κατάρρευση του κομμουνισμού στην κεντρική και την ανατολική Ευρώπη, οι Ευρωπαίοι έγιναν στενότεροι γείτονες. Το 1993, η Ενιαία Αγορά ολοκληρώθηκε με την καθιέρωση των «τεσσάρων ελευθεριών»: της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών, υπηρεσιών, προσώπων και κεφαλαίων. Τη δεκαετία του 1990 επίσης υπογράφονται δύο συνθήκες: το 1993 η συνθήκη του Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση και το 1999 η συνθήκη του Άμστερνταμ.
- *Μια δεκαετία περαιτέρω εξελίξεων*: έκτη περίοδος, από το 2000 μέχρι 2009. Το ευρώ αποτελεί πλέον το νέο νόμισμα για πολλούς Ευρωπαίους. Η 11η Σεπτεμβρίου 2001, ημερομηνία κατά την οποία δύο αεροσκάφη συγκρούστηκαν στους δίδυμους πύργους της Νέας Υόρκης, στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου, καθίσταται συνώνυμη με τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας». Το 2008 χαρακτηρίστηκε ως «Ευρωπαϊκό Έτος Διαπολιτισμικού Διαλόγου»³.

3. Για το έτος 2008, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «Ευρωπαϊκό Έτος Διαπολιτισμικού Δια-

- *Έναρξη μιας νέας δεκαετίας επαναπροσανατολισμού της ταυτότητας και ιδεολογίας της Ε.Ε.*: έβδομη περίοδος, με έναρξη το έτος 2010. Η Ευρωπαϊκή Ένωση κήρυξε το 2010 «Ευρωπαϊκό Έτος για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού»⁴, με το σκεπτικό ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν επηρεάζουν μόνο τους ανθρώπους που τα βιώνουν αλλά και την κοινωνία ως σύνολο, μειώνοντας το δυναμικό της και περιορίζοντας τις δυνατότητές της, και με απώτερο στόχο να αναδείξει τη σημασία της συλλογικής ευθύνης και δράσης για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των παραπάνω φαινομένων. Το 2007, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εγκαينιάζοντας τη στρατηγική της Λισαβόνας, δεσμεύθηκαν να λάβουν μέτρα με στόχο να συμβάλουν αποφασιστικά στην εξάλειψη της φτώχειας έως το 2010. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση, σημαντικό μέρος του πληθυσμού της Ευρώπης εξακολουθεί να ζει στην ένδεια και να μην έχει πρόσβαση ούτε καν σε βασικές υπηρεσίες, όπως είναι η υγειονομική περίθαλψη και η στέγαση. Το 16% των Ευρωπαίων, περίπου 79 εκατομμύρια άνθρωποι, ζουν σήμερα κάτω από το όριο της φτώχειας. Το 2011 χαρακτηρίστηκε ως «Ευρωπαϊκό Έτος Εθελοντισμού» και το 2012 ως «Ευρωπαϊκό Έτος Ενεργούς Γήρανσης και Αλληλεγγύης μεταξύ των Γενεών»⁵.

Η προηγούμενη συνοπτική ιστορική διαδρομή αναφέρεται σε γεγονότα σταθμούς στη διαδρομή της Ε.Ε. από την ίδρυσή της έως σήμερα.

Η ενωμένη Ευρώπη⁶ ξεκίνησε το όραμα της κοινής πορείας της προ-

λόγου», βλ. <http://www.interculturaldialogue2008.eu> (ημερομηνία πρόσβασης 15 Ιανουαρίου 2012)

4. Η έβδομη θεωρείται η νέα περίοδος την οποία διανύουμε, με έναρξη το έτος 2010, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «Ευρωπαϊκό Έτος για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού», βλ. http://ec.europa.eu/employment_social/2010against_poverty (ημερομηνία πρόσβασης 15 Ιανουαρίου 2012).

5. Για το έτος 2011, που χαρακτηρίστηκε ως «Ευρωπαϊκό Έτος Εθελοντισμού» και το έτος 2012, που χαρακτηρίστηκε ως «Ευρωπαϊκό Έτος Ενεργούς Γήρανσης και Αλληλεγγύης μεταξύ των Γενεών», βλ. <http://europa.eu/volunteering/en/home2> <http://europa.eu/ey2012> (ημερομηνία πρόσβασης 15 Ιανουαρίου 2012).

6. Βλ. την ενδιαφέρουσα προσέγγιση στο έργο του Delanty Gerald (2006), *Inventing Europe*, το οποίο κυκλοφόρησε στη χώρα μας με ελληνικό τίτλο *Επινοώντας την Ευ-*

τάσσοντας ως πρωταρχικό κοινό στόχο τη διαμόρφωση μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Ο στόχος ειδικότερα ήταν η διαμόρφωση μιας υπερεθνικής ταυτότητας, η οποία όμως θα σεβόταν τους τοπικούς πολιτισμούς, τις γλώσσες, τις θρησκείες, τα έθιμα και τις πολιτιστικές παραδόσεις των λαών, θα αντιμετώπιζε σε ισότιμη βάση τα κράτη-μέλη της, και θα είχε οδηγήσει τελικά στην καλλιέργεια μιας κοινής ευρωπαϊκής συνείδησης, ενός Ευρωπαίου κοσμοπολίτη. Δημιουργήθηκε έτσι ένα κοινό όραμα: το όραμα του «ανήκειν» σε μια κοινή ευρωπαϊκή οικογένεια και της απόκτησης ταυτότητας του Ευρωπαίου πολίτη με κοινές υποχρεώσεις και δικαιώματα.

Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες όμως που έχουν διαμορφωθεί μετά την πέμπτη περίοδο ανάπτυξης της Ε.Ε., ως αποτέλεσμα των γεωγραφικών ανακατατάξεων κυρίως στην κεντρική και την ανατολική Ευρώπη, εκφράζουν πλέον διαφορετικές ανάγκες.

Μέχρι και πρόσφατα, το ιδεολόγημα της Ενωμένης Ευρώπης προέτασσε την πολιτισμική της διάσταση και το σεβασμό στη διαφορετικότητα των διαφόρων ταυτοτήτων. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι στις κοινές πολιτικές που χαράσσονταν δεν υποκρύπτονταν συμφέροντα, κυρίως των πιο ισχυρών οικονομικών κρατών-μελών, ή ότι στις πολιτικές που εφαρμόστηκαν δεν υποκρύπτονταν τα οικονομικά μεγέθη.

Ωστόσο, οι ραγδαίες αλλαγές που έχουν συμβεί κατά τα τελευταία δύο χρόνια ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης έχουν αρχίσει να μεταβάλουν δραστικά το σκηνικό και την κατεύθυνση της ενωμένης Ευρώπης σε μια αποκλειστικά οικονομική βάση.

Χωρίς αμφιβολία, η εικόνα της σύγχρονης Ευρώπης δεν έχει καμιά σχέση με την Ευρώπη τού χθες: από ένα συνονθύλευμα κρατών-μελών, με ξεχωριστές ταυτότητες και ανάγκες, η Ευρώπη εξελίχθηκε σε ένα ενιαίο

ρώπη (Αθήνα: Ασίνη, 2010). Ο Delanty είναι κοινωνιολόγος που ασχολείται με διεπιστημονικά θέματα κοινωνικής θεωρίας και πολιτικής. Το έργο του επικεντρώνεται στην παγκοσμιοποίηση και την ανάλυση του κοινωνικού κόσμου. Στο βιβλίο προσεγγίζεται η ιδέα της Ευρώπης τόσο από την ιστορική όσο και από την κοινωνική-ανθρωπολογική της διάσταση, και γίνεται αναφορά στον τρόπο με τον οποίο η κάθε εποχή επινοούσε την ιδέα της Ευρώπης στον καθρέφτη της δικής της ταυτότητας. Η Ευρώπη είναι ταυτόχρονα ιδέα και πραγματικότητα, ένα συνονθύλευμα αντιφάσεων.

κάστρο-φρούριο απέναντι σε άλλες υπερδυνάμεις και στους «άλλους» λαούς. Με την κατάρρευση των πρώην ανατολικών κρατών και την ανάδειξη μειονοτικών και εθνικών ομάδων, την παρουσία στον ευρωπαϊκό χάρτη νέων ευρωπαϊκών αυτόνομων κρατών, η Ευρώπη βρίσκεται πλέον σε μια φάση επαναπροσδιορισμού της. Έχοντας λοιπόν μεταλλαχθεί σε μια άκρως πολυμορφική και πολυπολιτισμική ήπειρο, είναι φυσικό ότι το όραμα και η ιδέα της ενιαίας Ευρώπης τίθενται πλέον υπό αμφισβήτηση.

Ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, η εγχώρια οικονομική κρίση την οποία υφίστάμεθα, καθώς και τα σκληρά μέτρα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, τα οποία καλούμαστε να υλοποιήσουμε υπό την απειλή του αποκλεισμού μας από την ευρωπαϊκή οικογένεια, μας κάνουν να αναρωτιόμαστε:

- Ποιος τελικά κυβερνά και χαράσσει τις πολιτικές στην Ευρώπη σήμερα και πάνω σε ποια «ισότιμη» σχέση;
- Μήπως τελικά αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτε περισσότερο από την επιβολή της επεκτατικής οικονομικής πολιτικής των κρατών-μελών που έχουν την οικονομική δύναμη;

Παράλληλα αναρωτιόμαστε:

- Θα μπορούσε η Ελλάδα, ως κράτος-μέλος του οποίου η γεωγραφική θέση είναι εξόχως σημαντική, αφού εξυπηρετεί οικονομικά συμφέροντα σε παγκόσμιο επίπεδο, να αναλάβει κομβικό ρόλο και να έχει ουσιαστικό λόγο στις πολιτικές που εφεξής θα χαράσσονται;
- Θα μπορούσε η Ελλάδα, ως λίκνο των δημοκρατικών αξιών, να «υπενθυμίσει» στους Ευρωπαίους εταίρους της το δρόμο του αλληλοσεβασμού, των δικαιωμάτων, και της ισοτιμίας, από τον οποίο φαίνεται ότι έχουμε κατά πολλού ξεφύγει;

Σε διεθνές επίπεδο, ερευνητές, επιστήμονες και οικονομικοί αναλυτές δείχνουν να συμφωνούν ότι η αναγνώριση και η ισοτιμία όλων των κρατών-μελών σε κοινωνικοπολιτιστικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο έχει σχεδόν εξ ολοκλήρου αντικατασταθεί από οικονομικά κριτήρια και μόνο, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα των οικονομικά ισχυρών κρατών και αδιαφορώντας για τις όποιες άλλες επιπτώσεις έχει η χάραξη μιας τέτοιας άκαμπτης οικονομικής πολιτικής. Οι συγκρούσεις και οι αντιπαραθέσεις στον πολιτικό και τον κοινωνικό τομέα έχουν μετατρέψει την Ευρώπη σε αιματηρή αρένα. Τα κοινωνικά και πολιτισμικά κριτήρια και οι επιμέρους ανάγκες των κρατών-μελών μοιάζουν να αγνοούνται προκλητικά.

Γενικότερα, τα τελευταία χρόνια, σε πολλές χώρες του πλανήτη έχουν αυξηθεί οι εσωτερικές εντάσεις και αναταραχές που αφορούν τις μειονεκτούσες κοινωνικές ομάδες και ειδικότερα το μεταναστευτικό πληθυσμό λόγω της ελλιπούς άσκησης πολιτικής και κοινωνικής πρόνοιας.

Το παράδειγμα της Βοσνίας, η οποία ισοπεδώθηκε με τον πιο βίαιο τρόπο, αποτελεί μια ακραία έκφραση της αποτυχίας της Ευρώπης να αποδεχθεί την πολυπολιτισμικότητά της. Η καταστροφή της χώρας υπήρξε ένα ανεπανόρθωτο πλήγμα, κλονίζοντας έκτοτε συθέμελα την ευρωπαϊκή ταυτότητα και ιδέα.

Στην κατεύθυνση αναζήτησης και επαναπροσδιορισμού της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιδέας, ο προβληματισμός που αναπτύσσεται γι' αυτό το ζήτημα στο παρόν σύγγραμμα έχει ιδιαίτερη σημασία. Η όλη προσέγγιση εκκινεί κατά βάση από το ερώτημα: *Ποια είναι η Ευρώπη σήμερα;*

Αναμφισβήτητα, η Ευρώπη του 21ου αιώνα δεν είναι η μικρή Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου. Σε ιδεολογικό επίπεδο, οι συγκρούσεις και οι αντιφάσεις που τη χαρακτηρίζουν μεταφέρονται από το δίπολο «Δύση-Ανατολή» στο δίπολο «Βορράς-Νότος». Οι παλαιές συνοριακές γραμμές των αυτοκρατοριών που διαλύθηκαν με το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου αναδύονται σήμερα με το νέο προσώπείο του εθνοτικού εθνικισμού. Η ιστορία επαναλαμβάνεται, αυτή τη φορά με το φαινόμενο μιας νέας διχοτόμησης μεταξύ «Εαυτού» και «Άλλου». Η στροφή προς την ευρωπαϊκή ενότητα έχει συμβάλει στην ενδυνάμωση του έθνους-κράτους, αφού οι βασικοί μηχανισμοί οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης των εθνών-κράτων έχουν μεταφερθεί στην οικογένεια της Ε.Ε. Κατ' αυτό τον τρόπο μεταφέρεται και το βάρος της νομιμοποίησης στην οικογένεια. Σε επίπεδο επίσημης ιδεολογίας περί Ευρώπης, οι αντίπαλες μεταξύ τους ομάδες βρίσκουν έναν κοινό άξονα για την επίτευξη της στοχοθεσίας τους, που δεν είναι άλλος από τον αποκλεισμό κάποιων συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων (Delanty, 2010).

Το σύγγραμμα αυτό εκδόθηκε το 2001 (πρώτη ξενόγλωσση έκδοση) και παρουσιάζει διαστάσεις αναφορικά με κοινωνικές πολιτικές που ακολουθούνται στην Ευρώπη σε τομείς όπως η υγεία και η κοινωνική ασφάλιση, η στέγαση, η εκπαίδευση και η εργασία. Ο τόμος, που συντάχθηκε με τη συμμετοχή εγκεκριμένων ακαδημαϊκών και ερευνητών διεθνούς επιπέδου, θέτει προβληματισμούς και ερωτήματα για τη συνέχεια της κοινής

πορείας των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είναι ιδιαίτερα επίκαιροι στις μέρες μας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο το παρόν σύγγραμμα αντιπροσωπεύει μια σημαντική διεπιστημονική προσέγγιση στη σχετική επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε στη διεθνή βιβλιογραφία.

Όπως προκύπτει από τη συζήτηση που αναπτύσσεται στα επιμέρους κεφάλαια του συγγράμματος, σήμερα στην Ευρώπη παρατηρείται η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και ο αποκλεισμός συγκεκριμένων ομάδων που ζουν σε δυσμενείς κοινωνικοοικονομικές συνθήκες – ομάδες στις οποίες τα ανθρώπινα και κοινωνικά οικουμενικά δικαιώματα καταστρατηγούνται σε σχέση με τις παροχές κοινωνικής πρόνοιας που διατίθενται στις επιμέρους κοινωνικές ομάδες.

Με βάση την προηγούμενη διαπίστωση, θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε μήπως τελικά οι κοινωνικές πολιτικές των κρατών-μελών στη σύγχρονη Ευρώπη επαναπροσανατολίζουν σταδιακά τους στόχους τους εις βάρος των αναγκών του κοινωνικού συνόλου, περιορίζοντας κατ' αρχήν το φάσμα των παροχών απέναντι σε μειονεκτούσες ομάδες.

Όπως φαίνεται στο παρόν σύγγραμμα, η Ευρώπη, με τις πολιτικές που ακολουθεί στην υγεία, τη στέγαση, την κοινωνική ασφάλιση, την εκπαίδευση κ.λπ., αποκαλύπτει το πραγματικό της πρόσωπο, που είναι αυτό μιας φοβικής Ευρώπης απέναντι στους διαφορετικούς πληθυσμούς της, κυρίως τους μετανάστες και τις μειονότητες, μιας Ευρώπης του αποκλεισμού και της διχοτόμησης ανάμεσα σε «Εμάς» και τους «Άλλους».

Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Gundara, η Ευρώπη έχει δύο πρόσωπα και είναι γεμάτη αντιφάσεις. Και το μήνυμα της Ε.Ε. είναι εντελώς αντιφατικό: κινείται από μια θετική στάση, μέσα από πολιτικές αναβολές και παραλείψεις, έως προδήλως αρνητικές πολιτικές.

Ποιοι είναι σήμερα οι Ευρωπαίοι; Ποιες πληθυσμιακές ομάδες αποκλείονται με πολιτικές και μέτρα από το να θεωρούνται Ευρωπαίοι;

Στον 21ο αιώνα, το ζήτημα του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων, ανεξαρτήτως εθνικής καταγωγής, κοινωνικοοικονομικής προέλευσης και θρησκευτικών αντιλήψεων σε μια παγκοσμίως πολιτισμικά ανομοιογενή κοινότητα, βρίσκεται στο προσκήνιο. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις ωστόσο η καθημερινή ζωή φανερώνει ότι η εφαρμογή διαπολιτισμικών δημοκρατικών διαδικασιών απέχει πολύ από το να γίνει πράξη.

Ο σύγχρονος εν ζωή φιλόσοφος και κοινωνιολόγος J. Habermas⁷, στο πρόσφατο έργο του *Για ένα Σύνταγμα της Ευρώπης*, δίνει το στίγμα του προβληματισμού του για την κατάσταση της Ευρώπης σήμερα: «Θα έπρεπε να αντιληφθούμε την Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένα αποφασιστικό βήμα στον δρόμο προς μια πολιτικά συγκροτημένη παγκόσμια κοινωνία».

Σε μια στιγμή γενικευμένων αμφιβολιών για το μέλλον του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, σε μια περίοδο κλυδωνισμών και αβεβαιότητας, ο Habermas καταθέτει την εμπιστοσύνη του στην Ευρώπη με αφοπλιστική βεβαιότητα. Ο Habermas παίρνει ως αφορμή τις παλινωδίες και ολιγωρίες των Ευρωπαίων ηγετών, με πρώτη τη Γερμανίδα καγκελάρια Άνγκελα Μέρκελ, στην αντιμετώπιση της ελληνικής οικονομικής κρίσης και χρέους στην ευρύτερη ευρωζώνη.

Ειδικότερα, για την Ελλάδα, ο σύγχρονος φιλόσοφος επισημαίνει ότι: «Σήμερα, στην Ελλάδα δεν διακυβεύεται μόνο το οικονομικό μέλλον της Ευρώπης, αλλά η ίδια η ψυχή της Ευρώπης ως σημείου αναφοράς πολιτισμού, δημοκρατίας, δικαιοσύνης». Και καταλήγει στη διαπίστωση ότι η σύγχρονη Ε.Ε. πρέπει να διευρυνθεί, γιατί όσο περισσότερες χώρες συμμετέχουν σε αυτήν, τόσο ευρύτερου βεληνεκούς και μεγαλύτερης συναίνεσης θα είναι και οι αποφάσεις που θα λαμβάνονται.

Ο Habermas είναι πεπεισμένος ότι το μέλλον δεν ανήκει στα έθνη με την κλασική έννοια του όρου, αλλά στα έθνη των πολιτών που θα συμμετέχουν σε μια υπερεθνική δημοκρατία, μια εξέλιξη που έχει ήδη ξεκινήσει στην Ε.Ε. Ο ίδιος θεωρεί επίσης ότι η σύσταση μιας τέτοιας υπερεθνικής δημοκρατίας είναι το πρώτο βήμα για μια μελλοντική δημοκρατικά συγκροτημένη παγκόσμια κοινωνία. Προϋπόθεση για μια τέτοιου είδους δημοκρατία είναι η διαμόρφωση, με τη βοήθεια των ΜΜΕ, μιας υπερεθνικής δημόσιας σφαίρας η οποία θα αντικαταστήσει την αντίστοιχη κλειστή εθνική.

Από δική του πλευρά, ο κοινωνιολόγος Delanty (2010) πρεσβεύει ότι

7. Βλ. τη μετάφραση στα ελληνικά Jürgen Habermas (2012). *Για ένα Σύνταγμα της Ευρώπης*. Αθήνα: Πατάκης. Πρωτότυπη έκδοση στη γερμανική γλώσσα: Jürgen Habermas (2011). *Zur Verfassung Europas*. Berlin: Suhrkamp Verlag. Η αντίστοιχη έκδοση στην αγγλική γλώσσα: Jürgen Habermas (2011). *On Europe's Constitution - An Essay*. London: Polity. Επίσης, βλ. το πρόσφατο εκδοθέν έργο του: Jürgen Habermas (2012). *The Crisis of the European Union. A Response*. London: Wiley.

είναι αναγκαίο να τεθεί μια βάση η οποία θα διαχωρίζει την εθνοπολιτισμική ιδέα από την έννοια της ιδιότητας του πολίτη. Μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, το 1989, η Ευρώπη ως ιδεολόγημα δεν έχει πλέον το ίδιο περιεχόμενο και προσανατολισμό.

Το καίριο συνεπώς ερώτημα που πρέπει να μας προβληματίζει όταν συζητούμε για υγιείς πολυπολιτισμικές κοινωνίες σε μια ενωμένη Ευρώπη, θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: Ποιο κοινωνικό μοντέλο εφαρμόζεται σε κάθε χώρα για τους μετανάστες και με ποια μέτρα υλοποιείται;

Πεποιθήση των επιμελητών και συγγραφέων του συγγράμματος αυτού είναι ότι:

- Δεν νοείται υγιής ένταξη των μεταναστών στην εκάστοτε χώρα υποδοχής όταν είναι αυτή μονοσήμαντα λειτουργική, όταν δηλαδή μόνο οι μετανάστες υιοθετούν την κουλτούρα της χώρας υποδοχής στην οποία ζουν, διότι κάτι τέτοιο στην πράξη ισοδυναμεί με αφομοίωση. Σε πρακτικό επίπεδο, αυτό που μετρά περισσότερο είναι ο βαθμός υλοποίησης των όποιων θετικών μέτρων, πολιτικών και παροχών προς τους μετανάστες.
- Σε ευνομούμενες δημοκρατικές κοινωνίες δεν νοείται να μην καλλιεργείται η κουλτούρα της δημοκρατίας στη διάσταση του σεβασμού και της αποδοχής της διαφορετικότητας.

Το εγχείρημα της μετάφρασης και επιμέλειας ενός ξενόγλωσσου συγγράμματος σε μια άλλη γλώσσα αποτελεί, ως γνωστόν, μια επίπονη προσπάθεια. Θεωρούμε ότι ότ αξίζει τον κόπο, αφού με αυτό τον τρόπο αξιόλογα ξενόγλωσσα έργα μπορούν να γίνουν προσβάσιμα στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό άλλων χωρών. Ευελπιστώ ότι το συγκεκριμένο σύγγραμμα θα δώσει το έναυσμα για σκέψη και προβληματισμό, και θα συμβάλει με γόνιμο τρόπο στη συζήτηση που διεξάγεται ανάμεσα σε αυτούς που ασχολούνται ερευνητικά, ακαδημαϊκά ή πρακτικά (χαράσσοντας πολιτικές) με τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής στη χώρα μας.

Στο σύγγραμμα χρησιμοποιούμε τον όρο «διαφορετικότητα» για την αγγλική λέξη “diversity”. Πρέπει να τονιστεί ότι ο όρος “diversity” διακρίνεται για την εννοιολογική του πολυσημία. Κρίνοντας από τη χρήση του στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία και επιχειρώντας μια λεξικογραφική ανάλυση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι:

1. Είναι ένας *περιγραφικός* όρος για σε ένα ευρύ φάσμα διαφορών οι οποίες διακρίνουν τον έναν άνθρωπο από τον άλλο (φύλο, κοινωνική τάξη, εθνικότητα, σεξουαλικές προτιμήσεις, ηλικία, ικανότητα απόδοσης κ.λπ.).
2. Είναι ένας *θετικά φορτισμένος* όρος, που αναφέρεται στις ποικίλες διαστάσεις της διαφορετικότητας.
3. Είναι ένας *κανονιστικός* όρος, ο οποίος διασφαλίζει την κοινωνική δικαιοσύνη και συμμετοχή «για όλους», με νομιμοποιητική και συμβολική προσέγγιση, υπό το πρίσμα της ισότητας ευκαιριών.
4. Δεν αποτελεί *διπολικό* όρο και δεν χρησιμοποιείται στον πληθυντικό. Αντίθετα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε παγκόσμιο πλαίσιο διότι φέρει μια οικουμενική αξία.
5. Είναι ένας *διεπιστημονικός* όρος, ο οποίος χρησιμοποιείται στη βιολογία, στην πολιτική, στις επιστήμες και στην εκπαίδευση.
6. Είναι ένας όρος που *συνδέεται με τη δράση* η οποία λειτουργεί ως γενικός στόχος και συνιστά μια κατευθυντήρια ιδέα στην προετοιμασία και εφαρμογή πολιτικών ιδεών και στρατηγικών για την ισότητα ευκαιριών καθώς και για την ανάπτυξη προγραμμάτων.

Εκτός από τα παραπάνω, θεωρήσαμε πιο δόκιμη τη χρήση του όρου «διαφορετικότητα»⁸ επειδή στο σύγγραμμα αναφερόμαστε σε κοινωνικές πολιτικές που εφαρμόζονται στη Διαπολιτισμική Ευρώπη για τη διαχείριση του μεταναστευτικού πληθυσμού.

Ο όρος «διαφορετικότητα» δεν παραπέμπει μόνο στη διάκριση επιπέδων αλλά και στη συστηματική τους αναντιστοιχία. Όπως σημειώνει ο Παπαταξιάρχης⁹ (2006: 412), «το “καθεστώς διαφορετικότητας”, κατ’ αναλογία προς το “καθεστώς ιστορικότητας”, συνίσταται στην πολιτισμικά ορισμένη πρόσληψη της διαφορετικότητας όπως αυτή συντελείται ιστορικά τόσο στη σφαίρα του επίσημου (κρατικού) λόγου όσο και σε αυτήν των ανεπίσημων καθημερινών πρακτικών. Η έννοια του καθεστώτος της διαφορετικότητας επιτρέπει να αναδειχθεί στο αναλυτικό επίπεδο το ειδικό βά-

8. Για παράδειγμα, η πιο δόκιμη μετάφραση του όρου “diversity” στη βιολογία είναι «βιο-ποικιλομορφία». Παράλληλα στο χώρο της εκπαίδευσης χρησιμοποιείται και ο όρος «ετερότητα», ο οποίος όμως είναι διπολικός, με αρνητικές συνυποδηλώσεις για κάποιες ομάδες.

9. Παπαταξιάρχης, Ε. (2007), *Περιπέτειες της ετερότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

ρος που έχει η πολιτισμικά συγκροτημένη πρόσληψη της διαφορετικότητας στις διαδικασίες κοινωνικής παραγωγής της. Επίσης, έρχεται να περιγράψει τις διαδικασίες πολιτισμικής διαφοροποίησης ως ένα σύνθετο πεδίο συναίρεσης επιδράσεων που προέρχονται από διαφορετικά επίπεδα και σφαίρες της κοινωνικής πραγματικότητας».

Το σύγγραμμα που κρατάτε στα χέρια σας αποτελεί το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας που ξεκίνησε μια δεκαετία πριν, με στόχο τη μετάφραση στην ελληνική γλώσσα του βιβλίου του Ομότιμου Καθηγητή Jagdish Gundara, διευθυντή του Κέντρου Διαπολιτισμικών Σπουδών στο Institute of Education του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, προέδρου της Διεθνούς Ένωσης Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και προέδρου της Unesco για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και την Εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών. Συν-συγγραφέας του βιβλίου είναι ο Sidney Jacobs, τέως Καθηγητής Κοινωνικής Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο του Plymouth, με μεγάλη συγγραφική δραστηριότητα σε θέματα της ιουδαϊκής ιστορίας, παράδοσης και εθιμοτυπίας. Τα ζητήματα τα οποία αναπτύσσονται στο βιβλίο είναι επίκαιρα και κινούνται στον ίδιο άξονα με την προβληματική που αναπτύσσεται στις μέρες μας για τη μετανάστευση στη χώρα μας. Πρωταρχικό κίνητρο για τη μετάφρασή του ήταν ο πλούτος των νοημάτων του βιβλίου και η δυνατότητά του στις όποιες προσπάθειες γίνονται τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας για τη διαμόρφωση και αναδιάρθρωση της μεταναστευτικής πολιτικής.

Σε σχέση με το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η συγγραφή του συγκεκριμένου βιβλίου, θεωρούμε σημαντικό να επισημάνουμε το εξής: υπάρχουν ζητήματα στα οποία οι εκπαιδευτικές και κοινωνικές πραγματικότητες στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες είναι πιθανό να διαφέρουν από τις αντίστοιχες και την Ελλάδα. Τα ζητήματα αυτά χρειάζεται να αναδεικνύονται και να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη κατά τη διαμόρφωση μιας μεταναστευτικής πολιτικής η οποία να αρμόζει στις ανάγκες της δικής μας κοινωνίας και των δικών μας μεταναστών. Η διερεύνηση τέτοιου είδους διαφορών σε κοινωνιολογικό επίπεδο θα μπορούσε ενδεχομένως να αποτελέσει αντικείμενο αντιστοίχων μελλοντικών κοινωνιολογικών μελετών.

Στο παράρτημα του συγγράμματος, ως περαιτέρω συνεισφορά του Καθηγητή Jagdish Gundara στην ελληνική έκδοση, παρουσιάζεται η ομιλία του με τίτλο «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Ένταξη σε μια μεταβαλλόμενη πολυπολιτισμική Βρετανία», την οποία έδωσε ως προσκεκλημένος

ομιλητής στην Αθήνα στις 15 Φεβρουαρίου 2007, στο πλαίσιο σεμιναρίου με τίτλο «Εκπαιδευτική Πολιτική για τα Παιδιά των Μεταναστών. Η εμπειρία του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ελλάδας», το οποίο συνδιοργάνωσαν το Βρετανικό Συμβούλιο στην Ελλάδα και το Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής (ΚΕΔΑ) του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Όπως είναι φυσικό, η απόδοση εννοιών και εκφράσεων από το πρωτότυπο αγγλικό κείμενο στην ελληνική γλώσσα υπήρξε ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα και ταυτόχρονα μια μεγάλη ευθύνη. Η μεταφραστική διαδρομή θα μπορούσε να παρομοιαστεί μ' ένα περιπετειώδες ταξίδι ανάμεσα σε «Κύκλωπες και Λαιστρυγόνες», και συχνά με αρκετούς ενδοιασμούς για την απόδοση κάποιων νοημάτων στην ελληνική γλώσσα. Πολλές ήταν οι δυσκολίες που προέκυψαν σε αυτή τη μοναχική πορεία που είχε στόχο την απόδοση με τον καλύτερο δυνατό τρόπο δύσκολων νοημάτων και όρων από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα και την προσπάθεια να μην υπάρξουν αποκλίσεις από το πρωτότυπο. Καθώς πρόκειται για ένα ιδιαίτερα σύνθετο θεωρητικό έργο, που χρησιμοποιεί εξειδικευμένο λεξιλόγιο, η μετάφραση σε αρκετά σημεία χρειάστηκε να λάβει υπόψη τα συμφραζόμενα, το συγκεκριμένο, την αποχρώσα σημασία των λέξεων αλλά και τους «αγγλισμούς» που, όπως ήταν εύλογο, υπήρχαν σε όλο το βιβλίο¹⁰.

Πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι επειδή τα κεφάλαια συγγράφονται από θεωρητικούς διαφορετικής εθνικής καταγωγής, οι οποίοι δεν ομιλούν την αγγλική ως μητρική γλώσσα, έγινε κάθε δυνατή προσπάθεια να μην αλλοιωθεί το νόημα. Για την καλύτερη διευκόλυνση του αναγνωστικού κοινού, στην ελληνική έκδοση προστέθηκε ένα «Γλωσσάρι» με όρους που συναντώνται συχνά στο βιβλίο. Θα ήθελα να εκφράσω θερμές ευχαριστίες στη Σοφία Σφυρόερα, η οποία τα τελευταία χρόνια εργάζεται ως εκπαιδευτικός στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, για τις επισημάνσεις της στη μετάφραση και τη βοήθειά της στη γλωσσική επιμέλεια του βιβλίου.

Νεκταρία Παλαιολόγου,

Επίκουρη Καθηγήτρια στη «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση»
Παιδαγωγική Σχολή του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

¹⁰. Σχετικά με τη μετάφραση και την επιστημολογία ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το βιβλίο του Umberto Eco (2007). *Διασημειωτική μετάφραση & μετάφραση και επιστημολογία* (επιμ. Γ. Λαζαράτου). Αθήνα: Παπαζήση.